

Ruotsin kaksoismonopoli ja EY

Ruotsin alkoholijärjestelmässä on kaksi osaa: Vin & Sprit Ab, jolla on yksinoikeus väkevien juomien valmistukseen sekä alkoholijuomien (paitsi kansanoluen) tuontiin ja tukkumyyniin, ja Systembolaget Ab, jolla on vähittäismyyntimonopoli. Miten näiden yritysten johtajat näkevät monopolien tulevaisuuden yhdentyvässä Euroopassa? Egon Jacobssonia ja Gabriel Romanusta haastateltiin syyskuussa, viikko ulkoministeri Sten Anderssonin puheen jälkeen, joka teki Ruotsin pikaisen EY-jäsenyyden entistä todennäköisemmäksi.

Vin & Sprit ei pelkää monopolin purkamista

Egon Jacobsson oli aikaisemmin sosiaalidemokraattinen kansanedustaja ja Vin & Spritin johtokunnan puheenjohtaja. Neljä vuotta sitten hänestä tuli yhtiön toimitusjohtaja.

Jo ennen ulkoministeri Anderssonin puhetta Vin & Sprit ilmoitti, että se valmistautuu tilanteeseen, jossa sillä ei enää ole monopolia. Mitkä ovat tämän ilmoituksen taustamotiivit?

— On totta, että 1.7.1990 toteutettu uudelleenorganisointi, jossa yhtiö jaettiin neljään itsenäiseen tulosyksikköön, tähtää selviytymiseen muuttuvissa oloissa. Uudistuksen motiivi ei ensisijaisesti kuitenkaan ollut Euroopan integraatio, vaan halusimme tehostaa yhtiön toimintaa hierarkkisen byrokratian purkamisella ja vastuun siirtämisellä alaspäin. Uudistus olisi toteutettu joka tapauksessa. Jo muuttaman vuoden ajan toimintamme on ollut jakautuneena vienti- ja kotimarkkinayksikköön. Jaolla olemme pyrkineet osoittamaan kilpailijoille, ettei vientiä subventoida. On vaikea sanoa, tuleeko muuttunut suhde integraatioon nopeuttamaan prosessia edelleen. On nimittäin muistettava, ettei Ruotsi ole vielä virallisesti anonut jäsenyyttä.

Miltä arvelet ruotsalaisen monopolijärjestelmän näyttävän vuonna 2000?

— Jos Ruotsi on silloin EY:n jäsen, luulen ensinnäkin, että vähittäismyyn-

timonopoli säilyy, ja toiseksi, että joko Ruotsi on itse purkanut valmistus- ja tuontimonopolin tai sitten EY on asettanut sellaisen vaatimuksen. Vin & Sprit on siis silloin avoimessa kilpailutilanteessa. Sen enempää johdolla kuin työntekijöilläkään ei olisi mitään tätä vastaan. Uskon, että Vin & Sprit tulisi selviytymään hyvin.

Mitä tällainen kilpailutilanne merkitsisi kuluttajille?

— Jos vähittäismyyntimonopoli säilyy, muutokset eivät olisi kovin suuria. Todennäköisesti tuotevalikoima pienenee. Nykyisin käsitämme monopolivastuumme niin, että meidän täytyy palvella kaikkia makusuuntauksia ja kuluttajaryhmiä. Alkoholijuomien hinta määräytyy lähinnä eduskunnan päättämän alkoholiveron mukaan. Sen päälle panemme katteen, joka on lähellä keskimäärää Ruotsin elinkeinoelämässä. Korkeampia hintoja em-

me halua ottaa, koska kuluttajat pitäsivät sitä kaksoisverotuksena. Kun markkinavoimat saavat voimakkaammin ohjata, vähämenekkiiset tuotteet katoavat kokonaan tai sitten niiden hinnat kohoavat. Vertailun vuoksi on hyvä katsoa maita, joissa ei ole monopolia: Ranskassa myydään miltei yksinomaan ranskalaisia viinejä, Espanjassa espanjalaisia jne. Tällä hetkellä Vin & Sprit välittää yli 1 000 erilaista tuotetta 40 eri maasta. Toinen huononnut kuluttajan kannalta olisi se, että tuotteiden laadun kontrolli heikkenisi. Monopolina olemme viinien ostajana maailman suurimpia eikä myyjien yksinkertaisesti kannata riskeerata laatuasioissa. Sitä paitsi laboratoriomme valvovat jatkuvasti tuotevirtaa.

Kuinka EY-jäsenyys vaikuttaisi hintapolitiikkaan?

— En usko dramaattisiin muutoksiin, jos alkoholipolitiikan perusteet pysyvät ennallaan. Suurin osa hinnastahan on alkoholiveroa. Täysjäsenyys saattaisi tietysti johtaa vaatimuksiin

Egon Jacobsson

Kuva: Hardy, Vin & Sprit

alentaa verotasoja. Jos se toteutettaisiin, hinnat laskisivat. Näistä asioista emme kuitenkaan päättä me, vaan poliitikot.

Miten alkoholijuomien mainonta ja markkinointi muuttuisivat?

— Sitä en osaa sanoa. Näemme, kuinka kaikkialla länsimaissa lähennytään pohjoismaista alkoholipoliittikkaa. Esimerkiksi USA:ssa pullojen etiketteihin täytyy nykyisin lisätä varoitustekstejä. Ranskassa keskustellaan parhaillaan väkevien juomien markkinointikiellosta, mitä vielä pari vuotta sitten olisi pidetty täysin epärealistisena. En usko, että odotettavissa olisi ainakaan lievennyksiä.

Miten uskot alkoholin kulutuksen kehittyvän vuoteen 2000 mennessä?

— Ennustaminen on aina vaikeata, koska vaikuttavia tekijöitä on niin paljon. Luulisin, että 80-luvun tapainen suunta jatkuu: väkevien juomien kulutus vähenee, mietojen kasvaa. Kokonaiskulutuksen tasoa on vaikea ennakoita. WHO:n tavoite 25 %:n laskusta tuntuu EY-perspektiivistä katsoen kuitenkin vaikealta saavutttavaa.

Ruotsalaiset monopolit profiloituvat varsin eri tavoin. Systembolaget ottaa aktiivisesti osaa alkoholipoliittiseen keskusteluun, Vin & Sprit taas ilmoittaa pysyttävänsä sen ulkopuolella.

— Meidän käsityksemme mukaan missään ei ole sanottu, että meillä pitäisi olla alkoholipoliittisia sitoumuksia. Olemme aina antaneet eduskunnan ja hallituksen hoitaa sen puolen. Me toimimme niiden pelisääntöjen mukaan, jotka poliitikot ovat meille asettaneet.

Sanotte nykyisin, että olette voittoa tavoitteleva yritys. Onko tätä painotettu alusta pitäen?

— Se ei ole mitään uutta. Vienti, joka aloitettiin 70-luvun lopulla, on ehkä tuonut mukanaan uudenlaisen korostuksen. Yli puolet yrityksen voitosta tulee viennistä, lähinnä Absolut Vodkan myynnistä amerikkalaisilla markkinoilla. Ruotsissa — kuten jos sanoin — pyrimme saamaan keskimääräistä luokkaa olevan katteen, mutta viennissä pyrimme mahdollisimman hyvään tulokseen. Viennin käynnistämisen perusmotiivi oli aikanaan se, että Åhusin tehdasta uhkasi lopettaminen, ellei mitään olisi tehty. Lisäksi pidimme tärkeänä, että myös

Gabriel Romanus

Kuva: Ateljé Ugglå

monopolyhtiölle tarjoutuu tilaisuus osoittaa, että se pärjää vapailla markkinoilla.

Mitä mieltä olette vientiinne ja markkinointiinne kohdistetusta kritiikistä?

— Uskallan väittää, että markkinoinnime älykkäämmiin ja hienostuneempaan kuin kilpailijamme. Ei ole sattuma, että vuonna 1989 meidät USA:ssa palkittiin koko liike-elämän parhaana markkinoijana. On väitetty, että me viemme taitotietoa ja alkoholijuomia kolmanteen maailmaan, mutta sen minä kiistan. Yli 80 % viennistämme menee USA:han, jossa kulutetaan 65 % länsimaiden vorkasta. Pohjoismaat kuluttavat noin 15—20 %. Meidän tuotteitamme myydään 40—50 maassa, mutta muualla kuin USA:ssa myynti on vähäistä.

Kuinka ruotsalainen kahden monopolin järjestelmä mielestäsi toimii?

— Me pidämme sitä hyvin positiivisena. Vin & Spritillä on vapaat kädet toimia yrityksenä ilman valtion holhousta. Me olemme osakeyhtiö, jonka johtokunta koostuu elinkeinoelämän,

pankkimaailman, ammattiyhdistysliikkeen ja parlamentaarikkojen raskaan sarjan edustajista. Kuluttajankin kannalta on hyödyllistä, että on kaksi osapuolta, me ja Systembolaget, jotka keskustelevat valikoimasta, tarjonnasta ja palvelusta.

Ruotsin poliitikot puolustavat monopolijärjestelmää

Gabriel Romanus, entinen sosiaaliministeri ja Systembolagetin johtaja vuodesta 1982, ei näe yrityksensä olevan välittömästi uhattuna nykyisessä EY-keskustelussa.

— Tilanne Ruotsissa on se, että oikeisto ja kansanpuolue haluavat Ruotsin hakevan EY-jäsenyyttä ja sosiaalidemokraatit ovat kallistumassa samaan suuntaan. Eduskunnan suuri enemmistö lähtee siitä, että EY täytyy saada ymmärtämään sosiaalisen alkoholipoliittikkamme perusteet. Hallituksen kanta on, että monopolijärjestelmä tulee säilyttää kaikilta osiltaan. Kanta on yhdensuuntainen sen keskeisen ruotsalaista alkoholipoliittikkaa

ohjaavan periaatteen kanssa, että yksityinen voitontavoittelu on eliminoitava alkoholikaupasta. Valtion monopolina meidän täytyy olla lojaaleja hallituksen ja eduskunnan kannanotoille, hallitushan neuvottelija käy eikä monopoli, Romanus painottaa.

— Jos Ruotsista tulee jäsen, sen on noudatettava olemassa olevia EY:n sääntöjä. Tällöin lähinnä tuontimonopoli tulee kyseenalaiseksi. Kunkin EY-maan tuotteilla tulee olla vapaa pääsy muiden yhteisömaiden markkinoille. EY-komissio pitää monopoleja lähinnä protektionistisina rakenteina ja osoittaa vain vähäistä ymmärtämystä terveystaloudellisia motiiveja kohtaan.

— On kuitenkin vaikea sanoa, mitä EY:n vaatimukset tulevat käytännössä olemaan. Meidän tulee ainakin kyetä osoittamaan, että myyntivalikoimamme on puolueeton, että emme sulje mitään tuoteryhmää Ruotsin markkinoilta. Mutta olisi kohtuuton vaatia, että meidän täytyisi pitää myynnissä kaikkia EY-maissa valmistettavia merkkejä. Ehkä meidän on luotava monopolin sisällä sellainen käytäntö, että tuottajilla on oikeus tulla markkinoille mutta että heidän on itse hoidettava tähän liittyvät kustannukset. Hinnoittelusta ja markkinoinnista en ole levoton. Kykenemme kyllä osoittamaan, ettemme syrji minkään maan tuotteita.

— Alkoholipolitiikan kannalta tärkeintä on vähittäismyyntimonopoli. Mutta jos tuontimonopoli puretaan, saamme vahvat voittoa tavoittelevat monikansalliset yritykset Ruotsin markkinoille. Markkinointi muuttuisi aggressiivisemmaksi ja pyrkimykset vesittää lainsäädäntöä voimistuisivat. Varakkaat lobbyistit ryhtyisivät painostustoimiin.

— Vaikka suuntaus USA:ssa ja Ranskassa on tällä hetkellä rajoittavampi kuin aikaisemmin, tiedämme, että on käytävä kovaa taistelua alkoholipääomaa vastaan, jotta ikärajoitukset ja korkeammat verot menisivät läpi. Sitä paitsi mielipiteet voivat muuttua nopeasti ja niihin on helppo vaikuttaa.

— Kuluttajille monopoli takaa paremman tuotevalikoiman koko maassa ja paremman tuotekontrollin. Kaupallisessa järjestelmässä ei olisi samoja takuita tuotteiden puhtaudesta eikä varmuutta siitä, että pohjoisruotsalai-

nen saisi ostaa vuosikertaviininsä samaan hintaan kuin suurkaupungissa asuva.

Mällainen painoarvo alkoholipolitiikalla kysymyksillä on nykyisissä ETA-neuvotteluissa?

— Tähän asti niillä ei ole ollut kovin suurta merkitystä. Nyttemmin on kuitenkin alettu keskustella tuontimonopolin asemasta ja veroasioista. Meidän täytyy luottaa siihen, mitä poliitikot ovat näistä kysymyksistä sanoneet. Alkoholikysymystä pidetään Ruotsissa yleisesti yhtenä suurimmista sosiaalisista ja terveystaloudellisista ongelmista. Tuntuu oudolta, jos poliitikot nyt yhtäkkiä taipuisivat sellaisiin toimiin, joissa ei piitata alkoholipoliittisista tavoitteista.

— Nuorena liberaalina kannatin Ruotsin EY-jäsenyyttä. Olen edelleen sitä mieltä, että on ideologisesti tärkeää, että liikkuvuus yli rajojen on mahdollisimman suuri. Mutta riippuvuutta luovia aineita, kuten alkoholia, ei pidä tarkastella tästä liikkuvuusnäkökulmasta. On myös arvo sinänsä, että me voimme näistä asioista päättää itse ilman, että eteläisen Euroopan alkoholituottajat pakottavat meidät ryppäämään viinijärvensä.

Onko sinulla monopoliohtajana riittävän hyvät mahdollisuudet seurata päätöksentekoa EY:ssä?

— On vaikea saada selkeää kuvaa kehityksestä EY:n sisällä. Usein minulla on tunne, että tietojen sisältö riippuu siitä, kenen kanssa puhuu. On vaikea tietää, kenellä on vaikutusvaltaa ja kuinka pitäisi toimia. Näissä kuten kaikissa neuvotteluissa on niin, että jos etukäteen paljastaa, mitkä ovat meidän kannaltamme vähemmän tärkeitä kysymyksiä, niin samalla jo menettää neuvotteluasemansa niiden osalta. Myös siksi on vaikea käydä julkista keskustelua EY-neuvottelujen alla.

Mitkä ovat suurimmat alkoholipoliittiset riskit ETA:ssa ja EY:ssä?

— Olen jo maininnut tuontimonopolin uhatun aseman. Lisäriskejä ovat pyrkimykset verojen harmonisointiin ja vapaaseen rajakauppaan. Ruotsin hintapolitiikka on perustunut suurelta osin vuotuisiin korotuksiin. Jos verot EY:ssä voidaan muuttaa vain tavoitehintojen suuntaisesti, vuotuisia korotuksia ei voi tehdä. Jos suhdanteet paranevat ja osto-voima lisääntyy,

pitäisi alkoholijuomien hintoja nostaa muun hintatason kehitystä nopeammin kulutuksen kasvun jarruttamiseksi. Ei riitä, että me pelkällä valistuksella yrittäisimme ohjata kulutusta parempiin juomiin ja juomatapoihin. Ja jos rajakauppa muuttuisi täysin vapaaksi, hintapolitiikkaa olisi vaikea ylläpitää. Minusta alkoholin pitäisi vapaassa rajakaupassakin olla poikkeus.

Voiko integraatiolla olla mitään positiivisia seurauksia vaikutuksia?

— Veroton myynti voidaan ehkä eliminoida, vaikkakaan se ei tapahdu automaattisesti. Tavaroiden rajoitettua tuontioikeutta ei kuitenkaan tarvitse sen takia poistaa.

Onko alkoholin arkipäiväistymisestä, siinä että alkoholista tulee yhä enemmän tavara tavaroiden joukossa, mitään myönteistä?

— Riippuvuutta aiheuttavan aineen arkipäiväistymisestä ei ole mitään myönteistä. Arkipäiväistyminen ei välttämättä murra alkoholin sädekehää. Jos sanotaan, että meidän tulee oppia juomaan kuin muutkin eurooppalaiset, on muistettava, etteivät eurooppalaisetkaan juo ilman haittoja. Ei meillä ole monopolia viinahuumorin eikä alkoholin aiheuttamaan väkivaltaan, kuten esim. englantilaiset jalkapallokokemukset osoittavat. Lisäksi meillä on humalakuulttuurimme. Jos alkoholijuomien hinta olennaisesti halpenee, juomme edelleen olutta ja viiniä — ja samalla enemmän väkeviä.

Verrattuna Suomen mielipideilmaστοon rajoitukset tuntuisivat saavan täällä enemmän kannatusta?

— Keskusteluissa alkolaisten kollegojen kanssa olen saanut sen käsityksen, että suomalaista mielipideilmaστοta sävyttävät varsin alkoholiliberaalit virtaukset. Ruotsissa vahvat voimat ovat rajoittavan politiikan takana, mikä puole ei vakavissaan hyökkää alkoholipoliittista linjaa vastaan. Poliitikkojen lisäksi tällä linjalla ovat "sissiliikkeen" tavoin toimiva raittiusliike sekä hyvin voimakkaasti myös lääkärinkunta ja terveydenhuoltosektori.

— Suomalainen alkoholitutkimus on — Alkon antaman tuen ansiosta — johtavassa asemassa, ja nimenomaan se on luonut rajoittavan alkoholipolitiikan tiedollisen perustan. Myös Ruotsissa alan tutkimus on vahvistumassa.

— Kaksoismonopolimme tekee ehkä helpommaksi saada EY vakuuttamaan siitä, ettei vähittäismyymint monopolisuosi kotimaisia tuotteita. Tuotannon ja vähittäismyynnin välillä vallitsee eräänlainen jännite, ja meillä Ruotsissa tuo jännite on kahden eri yrityksen välillä.

*Et siis ole kovin huolestunut Ruot-
sian sisäisestä tilanteesta?*

— Toisaalta olen. Alkoholipolitiik-

kaa täytyy herkeämättä puolustaa. Tällä alalla populistiset näkemykset leviävät nopeasti ja julkisuus tukee niitä auliisti. Populisin riski kasvaa, jos päästämme maahan vahvat yritysintressit.

Uskotko vielä, että WHO:n 25 %:n vähentämistavoite voidaan saavuttaa Ruotsissa?

— Olen usein käyttänyt esimerkkinä ajanjaksoa 1976—1984, jolloin ku-

lutus laski meillä 22 % tai — toisin sanoen — 21 cl puhdasta alkoholia vuotta ja yli 15-vuotiasta asukasta kohden. Saavuttaaksemme WHO:n tavoitteen vuoteen 2000 mennessä meidän tulisi vähentää kulutusta vuosittain 14 cl. Se ei ole mahdotonta, mutta vaatii ennen kaikkea voimaperäistä hintapolitiikkaa.

Kerstin Stenius

Alkoholin käytön yhteiskunnalliset haitat

Norjassa järjestettiin 27.—31. elokuuta 1990 asiantuntijakokous aiheesta alkoholin käytön yhteiskunnalliset haittavaikutukset. Kokouksen oli kutsunut koolle Norjan sosiaali- ja terveysministeriö Wienissä toimivan Yhdistyneiden kansakuntien Centre for Social Development and Humanitarian Affairsin tuella.

Kokouksen tarkoituksena oli toimia tiedon ja kokemusten vaihdon foorumina. Sen aikana keskusteltiin muun muassa alkoholin käytön taloudellisista ja sosiaalisista kustannuksista, alkoholin käytön yhteiskunnallisista ja kulttuurisista aspekteista sekä alkoholiehtoisten haittojen ehkäisemisestä ja hoidosta. Kokous pyrki selvittämään, mitkä olisivat ne toimenpiteet, joihin voidaan turvautua erilaisissa yhteiskunnissa sekä kansainvälisellä tasolla ratkaistaessa alkoholin käytön aiheuttamia ongelmia. Erityistä huomiota kiinnitettiin yhteiskunnallisten ja ympäristötekijöiden osuuteen alkoholihaittojen synnyssä sekä toimintaohjelmiin, joilla estetäisiin ongelmajuomista, autettaisiin alkoholiongelmaisia sekä tuettaisiin heidän perheitään ja yhteisöjään.

Kokouksella on varsin pitkä historia. Kaiken voidaan sanoa alkaneen vuonna 1985, jolloin ryhmä pohjoismaisia asiantuntijoita (Kettil Bruun, Tõmas Helgason, Torbjørn Mork ja Jan Ordning) osoitti Pohjoismaiden

hallituksille kirjeensä, jossa se totesi alkoholin kulutuksen ja tuotannon kasvaneen ja alkoholikysymyksen kansainvälistyneen. Nämä asiantuntijat totesivat myös, että alkoholilla oli varsin vaatimaton asema Yhdistyneiden kansakuntien ohjelmassa esimerkiksi huumeisiin verrattuna. He pitivät tätä epäkohtana, koska alkoholihaittojen voitiin osoittaa olevan selvästi suurempia kuin huumeiden aiheuttamat haitat. Tätä taustaa vasten he päätyivät ehdottamaan seuraavaa (Bruun & al. 1986):

— Pohjoismaiden tulisi toimia niin, että YK saa alkoholikysymyksiä koskevan erityisohjelman.

— Pohjoismaiden hallitusten tulisi laatia ehdotus, jossa esitetään, että YK:n talous- ja sosiaalineuvosto (ECOSOC) ottaa alkoholiasiat käsitte-lyyn omana erityiskysymyksenään, kuten on laita huumeiden ja psyko-
trooppisten aineiden.

— Pohjoismaiden tulisi pyrkiä siihen, että YK:n erityisjärjestöt voimistaisivat panostaan alkoholikysymyksissä.

Pohjoismaiden sosiaali- ja terveysministerit päättivät ottaa kirjeessä mainitut asiat esille Yhdistyneiden kansakuntien sosiaalisen kehittämisen toimikunnassa (Commission for Social Development), ja näin tapahtui vuonna 1987. Monia kokouksia ja neuvotteluja käsittäneen prosessin tu-

loksena oli Yhdistyneiden kansakuntien talous- ja sosiaalineuvoston (ECOSOC) päätös 1989/49 (Opening . . ., 1990). Tällä päätöksellä hyväksyi ECOSOC sosiaalisen kehittämisen toimikunnan suosituksen, jossa muun muassa ehdotetaan Yhdistyneiden kansakuntien toteuttamaa tutkimusta alkoholin käytön haitallisista yhteiskunnallisista seurauksista. Tämän tutkimuksen tulisi perustua koolle kutsuttavan asiantuntijakokouksen raporttiin. Samassa yhteydessä ECOSOC myös hyväksyi Norjan hallituksen tarjouksen isännöidä asiantuntijakokousta, jonka raportti muodostaisi perustan Yhdistyneiden kansakuntien tuleville toimille tällä alueella.

Edellä mainittu alkoholin käytön haitallisia sosiaalisia seurauksia käsittelevä asiantuntijakokous pidettiin Oslossa 27.—31. elokuuta 1990. Osanottajina olivat 10 valtion viralliset edustajat, WHO:n ja ILO:n sekä United Nations Center for Social Development and Humanitarian Affairsin edustajat, ICAA:n, IOGE:n ja IULA:n edustajat sekä 13 asiantuntijaa 12 eri maasta. Kokous rakentui etukäteen jaossa olleille 7 taustaraportille, niiden kommentoinneille sekä 8 valtion edustajan esittämille kansallisille raporteille.

Kokouksessa esille otetut keskeiset teemat olivat alkoholin kulutuksen trendit sekä alkoholin tuotannon ja kaupan taloudellinen merkitys, alkoholin käytön taloudelliset ja yhteiskunnalliset kustannukset, alkoholin käyttöön liittyvät sosiokulttuuriset